

**ГРАМАДЗЯНСКА-ПАТРЫЯТЫЧНАЕ ВЫХАВАННЕ
НА УРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
І Ў ПАЗАКЛАСНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ НАСТАЎНІКА**

Алёхна Ірына Сяргеевна
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА «Сярэдняя школа № 1 г. Бялынічы імя М. І. Пашкоўскага»
(г. Бялынічы, Рэспубліка Беларусь)

У дадзенай работе ўзdyмамоцца пытанні грамадзская-патрыятычнага выхавання вучняў, фарміраванне іх нацыянальнай ідэнтыфікацыі праз вывучэнне беларускай літаратуры і пазакласных заняткаў.

Адным з актуальных і прыярытэтных вузлавых праблем на сённяшні дзень з'яўляецца патрыятычнае выхаванне моладзі. Вядуче месца ў фарміраванні нацыянальнай ідэнтыфікацыі і самаідэнтыфікацыі займае ўрок беларускай літаратуры і пазакласная дзеянісць настаўніка. Выхаванне патрыятызму, фарміраванне ў вучняў аб'ектыўных адносін да гістарычнага мінулага ўключае ў сябе сістэму эффектыўных форм і метадаў уздзеяння на асобу вучня пры вывучэнні багатага патрыятычнага матэрыялу, якім напоўнена школьная праграма па беларускай літаратуре.

З пазіцыі сённяшняга дня на ўроках літаратуры важна звязаць увагу на такія найбольш істотныя праблемы, як чалавек і вайна, герайчнае і патрыятычнае, трагічнае, тып героя і характар канфлікту. Разам з тым давесці да вучняў думку, што неабходна вывучаць родную мову як захавальніцу нацыянальнай і патрыятычнай свядомасці, што кожны беларус павінен быць заклапочаны лёсам мовы.

Лічу, што найбольш рацыянальнымі метадамі і прыёмамі грамадзянска-патрыятычнага выхавання з'яўляюцца падрыхтоўка пазакласных мерапрыемстваў, арганізацыя сустреч з пісьменнікамі і пээтамі, арганізацыя экспкурсій, якія з'яўляюцца важнымі складнікамі работы па фарміраванні цэласнага светапогляду вучняў і развіццю пазнаваўчых інтарэсаў пры арганізацыі адукацыйнага пракцэсу.

Таму, з мэтай захавання гістарычнай памяці, вывучэння гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, а таксама выхавання высокага пачуцця патрыятызму, клопотабі Айчыне, у маі 2022 года было арганізавана наведванне вучнямі музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ў рамках запланаваных мерапрыемстваў, прысвечаных Году гістарычнай памяці.

У кастрычніку вучнямі школы паставлена інсцэніроўка ў межах пазакласных мерапрыемстваў на фальклорнае свята "Багач". Адбылася пастаноўка на пастаянна дзеючай экспазіцыі школьнага этнографічнага музея "Вясковая школка пачатку XX стагоддзя", што безумоўна садзейнічала эффектыўнаму раскрыццю творчых здольнасцяў вучняў. Дарэчы, традыцыя інсцэніраваць старажытныя святы і абрады з'явілася тут даўно, бо, як лічаць педагогі, такім чынам яны знаёмяць дзеяцей з сімвалічнай беларускай культурой, узбагачаюць іх унутраны свет, пашыраюць веды аб сваіх каранях. Дзеянісць кабінета-імправізацыі дапамагае пазнаваць гісторыю роднага краю, а яго матэрыялы шырока выкарыстоўваюцца на уроках беларускай мовы і літаратуры.

Выхаванне падрастаючага пакалення працягваеца мною і як класным кіраўніком. Для гэтага спланавана наведванне раённых і школьных мерапрыемстваў, а таксама правядзенне класных і инфармацыйных тэматычных гадзін розных форм: гутарка «Сіла Беларусі – у адзінстве народа», конкурс малюнкаў "Мая Радзіма: учора, сёння, заўтра", гадзіна зносаў "Як добра пад мірным небам жыць", "Дзяржаўныя сімвалы Рэспублікі Бе-

ларусь", "Мая малая радзіма", круглы стол "Гонар за Беларусь: мінулае, сучаснасць, будучыня", презентацыя "Маленькая герой Вялікай вайны", дзень гісторыі "У іх лёсе была вайна", адзіны ўрок "Аб чым гаворца званы Хатыні", вусны часопіс "Беларусь і Расія – адна гісторыя", урок памяці "Успомнім усіх па імёнах", "Нам гэты свет завешчана берагчы", урок патрыятызму "Па праве памяці", круглы стол "Перамога ў сэрцы кожнага". Усе вышэйпералічаныя формы работы безумоўна з'яўляюцца эфектыўнымі для грамадзянска-патрыятычнага выхавання і захавання гістарычнай памяці, а таксама для фарміравання нацыянальнай ідэнтычнасці навучэнцаў.

Навучыць любві да зямлі бацькоў – што можа быць больш пачэсным для настаўніка? У гэтым дапамагае, напрыклад, праграма 5-га класа. Пачынаеца яна цудоўным вершам Пімена Панчанкі "Родная мова". Твор дапамагае давесці да вучняў думку, што родная мова – захавальніца нацыянальнай, патрыятычнай свядомасці, што кожны беларус павінен быць заклапочаны лёсам мовы. Вывучаючы верш П.Броўкі "Калі ласка", неабходна выклікаць у дзеяцей захапленне гасцінім, спагадлівым, шчодрым беларускім народам і яго, надзвычай прыгожай мовай. Працягам будзе знаёмства з шырокім пластам народнай культуры – вуснай народнай творчасцю.

У аснове зместу праграмы для 6-га класа ляжыць ідэя радзімы, родных вытокаў, а таксама агульны прынцып уладкавання Сусвету: я – мой род – народ – родная зямля – чалавецтва. Вучні атрымліваюць уяўленне пра радавод, робяць першую спробу стварыць радавод сваёй сям'і, павінны ўсвядоміць, што памяць пра продкаў – аснова годнай будучыні беларускага народа.

Пераканана, што ідэалагічнае выхаванне не павінна быць аднаразовым – яно павінна быць сістэмным. Напрыклад, прааналізаваўшы ўзроставыя і пісціхалагічныя асаблівасці вучняў і змест праграмы дзеяўляющих класаў, будую сваю навучальную і выхаваўчую дзеянісць, выдзяляючы спачатку асветніцка – майтывацыйны этап.

Асноўны напрамак працы на гэтым этапе – фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці праз вывучэнне культурнай спадчыны беларусаў; падрыхтоўка вучняў да ўсведамлення значнасці грамадзянскай пазіцыі, да асэнсавання сябе як асобы, чалавека, адказнага за лёс і будучыню Бацькаўшчыны. Звяртаю ўвагу на тое, што Беларусь мае такую ж цікавую гісторыю, як і іншыя краіны свету. Ёнікім чым ганарыцца: вядомыя постаці, славуныя традыцыі, багатая культурная спадчына. Пры знаёмстве з постаццю Еўфрасіні Палацкай рассказываю, што яе дзеянісць была свечкай на шляху развіцця беларускай старажытнай літаратуры. Падкрэсліваю, што ўжо ў 12 гадоў яна разумела сэнс служэння народу.

Для таго, каб праца была сістэмнай, на наступным уроку на прыкладзе жыцця і дзеянісці Кірылы Тураўскага паказваю вучням яшчэ адзін прыклад высокага служэння "айчыні і людзі". Кірыла Тураўскі – адзін з найбольш вядомых і самых яркіх прадстаўнікоў старажытнага ўсходняга славянства; гэта гэта ён дасягнуў сваёй адукаванасцю і праведным жыццём. Ён атрымай самия высокія тытулы народнага прызнання: яго называлі "блажэнны Кірылам", "Златустом, паче всех воссиявшем на Русі" "Яго творы і сёння захапляюць вобразнасцю і пранікненасцю, шчырым клопатам пра духоўную дасканаласць сучаснікаў, што дазваляе з поўнай падставай лічыць яго адным з родапачынальнікаў славянскай духоўнасці".

Пры азнямленні з "Летапісам вялікіх князёў літоўскіх" (урывак "Пахвала Вітаўту"), засяроджваю ўвагу вучняў на tym факце, што асновай Вялікага Княства Літоўскага былі беларускія землі, што дзяржаўнай мовай зносін была беларуская мова. Гэты факт замацаваны ў Статуте ВКЛ 1588 г.

Пры вывучэнні жыцца і творчасці Францыска Скарыны (прадмовы да кніг “Псалтыр”, “Іоў”, “Юдзіф”) падкрэсліваю, што ён застаўся ў гісторыі як беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, які служыў усяду народу, які пакінуў пасля сябе запавет: “Тое чыніці іншым усім, што самому люба ёсць ад іных усіх”.

Засяроджваю ўвагу на гісторыі, велічы і славе сваёй Айчыны пры вывучэнні пазмы М.Гусоўскага “Песня пра зубра”.

Вынікам працы павінна быць сфарміравана пачуццё павагі і любові да сваёй Радзімы праз вывучэнне асоб Еўфрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага; разуменне духоўнага подзвігу праз Францыска Скарыну; грамадзянскай адказнасці за будучыню свайго краю праз вывучэнне “Песні пра зубра” Міколы Гусоўскага” і г. д.

Стараюся, каб вучні выказвалі думкі пра сваю грамадзянскую пазіцыю. На прыкладзе вывучэння асобы Кастуся Каліноўскага паказваю, што любоў да Радзімы, адданасць, вернасць, мужнасць з'яўляюцца не проста словамі, а вынікам жыцця і дзейнасці канкрэтнага чалавека.

Ф. Багушэвіч і Цётка-пісьменнікі, якія сваімі творамі імкнуліся абудзіць свядомасць сялян, заклікалі да актыўнага змагання за волю і родную мову: “...не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!”. Найбольш эфектыўныя для ідэалагічнага выхавання сітуацыі, якія патрабуюць ад вучняў адстойваць сваю думку, браць удзел у дыскусіях і абмеркаваннях, ставіць пытанні аднакласнікам, рэцэнзаваць адказы сяброў, знаходзіць крэатыўныя рашэнні пазнавальных задач.

Згадваючы іншыя сферы дзейнасці пісьменнікаў, з творчасцю якіх пазнаёміліся, асаблівую ўвагу засяроджваю не толькі на літаратурнай, а на іх грамадскай працы. Напрыклад, Алаіза Пашкевіч вядома не толькі літаратурнымі творамі, якія абуджалі народ, заклікалі да змянення становішча сялян. Яна выпускала газету, іграла ў вандроўным тэатры Галубка, выдала буквар для дзяцей – беларусаў, каб яны маглі вучыцца на роднай мове.

Аб эфектыўнасці індывидуальных форм грамадзянскага выхавання сведчаць такія крытэрыі, як павышэнне пазнавальнага інтарэсу да гісторыі Рэспублікі Беларусь, да яе культуры, да лёсу людзей, якія сваёй дзейнасцю ствараюць гонар і славу сваёй Айчыне, а таксама выкарыстанне атрыманых ведаў і ўменняў у сваёй дзейнасці.

Значны ўплыў на паспяховы вынік заняткаў па фарміраванні грамадзянска – патрыятычных пачуццяў аказвае правільны адбор і спалучэнне разнастайных прыёмаў работы настаўніка. Найбольш эфектыўнымі прыёмамі грамадзянскага выхавання школьнікаў з'яўляюцца наступныя:

- пачатак заняткаў (пытанне, звернутае да вучняў, слуханне песень, чытанне вершаў, разгляданне карцін і г.д.);
- выказванне сваіх адносін да пэўных з'яў, падзеяў, іх ацэнка;
- выкарыстанне параўнанняў і супастаўленняў;
- гульнёвыя прыёмы;
- выкарыстанне беларускіх прыказак, прымавак, казак;
- правядзенне каляндарных народных свят.

Створаная на ўроках атмасфера поспеху і пошуку, дапамагае вучням не толькі ў назапашванні тэарэтычных ведаў, але і ў развіцці іх мыслення, свядомасці.

Падагульняючы, можна сказаць, што ўрокі беларускай літаратуры вучаць працаўцаў у камандзе, знаходзіць ісціну, планаваць вынікі і ацэньваць іх, правільна і канкрэтна фармуляваць свае думкі, самаарганізоўвацца, знаходзіць дадатковую інфармацыю. Такі вучань будзе мець поспех у жыцці, стане дастойным грамадзянінам нашай краіны.

Планаванне і арганізацыя грамадзянска-патрыятычнага выхавання ажыццяўляецца такім чынам, каб ідэйная накіраванасць, праблематыка, змест выхаваўчых мерапрыемстваў, інфармацыйных гадзін насліі апераджальныя характеристар, садзейнічалі развіццю пазнавальных, інтэлектуальных, культурных патрэбаў навучэнцаў.

Грамадзянска-патрыятычнае выхаванне будзе працягнута і надалей праз рэалізацыю ў нашай установе інавацыйнага праекта “Укараненне мадэлі развіцця кампетэнтнасці педагогаў ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці вучняў”.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Вучэбная праграма для ўстаноў агульной сярэдняй адукцыі з беларускай і рускай мовамі навучання: Беларуская літаратура, 5-11 класы. – Мінск : Нац. ін-т адукцыі, 2017.